

ESEJ O TÚŽBE PO STRATENOM RAJI

TEODOR MÜNZ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

Celá dráma kresťanstva sa odvíja od rajskej udalosti, je jej následkom, ktorý sa snaží odstrániť, navrátiť človeka do predhriešneho stavu. Čo sa vlastne stalo?

Boh stvoril prvých ľudí. Telesne už boli hotovými ľuďmi, duševne však nie, lebo ešte neboli celkom rozumní a rozumoví, nepoznali, čo je dobré a zlé, nepoznali zlo vôbec a vôľu konať zlo. Nemali vášne, záujmy, neluhali, neboli falošní, chamtiví, agresívni voči sebe i zvieratám, ktoré nezabíjali, lebo jedli len byliny a ovocie, chodili nahí „a nehanbili sa“. Nepracovali, hoci boh postavil Adama – keď bol ešte bez Evy – do rajskej záhrady, „aby ju obrábal a dal na ňu pozor“ (1M. 2, 15). Niet však správy o tom, že by Adam bol vskutku pracoval. Nebolo treba. Vlastníctvo nepotreboval a príroda ho živila. Bol teda „chudobný“. Taktiež niet správy o tom, že by boli vládli jeden nad druhým alebo nad morskými rybami a nebeským vtáctvom, že by si boli podmaňovali zem, ako im prikázal boh. Dozaista vedel, že k tomu dôjde až neskôr, po vyhnaní z raja. Naopak, v raji žili blažene, bez akýchkoľvek mocenských ambícií, žili a nechávali žiť druhých, totiž zvieratá, ktoré ich tiež nechávali žiť. Nevedeli, čo je budúcnosť, lebo sa nemuseli o ňu starať, nepoznali čas, nemali dejiny, kultúru, ciele, neblúdili, nepadali a nekrvácali. Ani bohu sa neprotivili, nemali iných bohov, nič od nikoho nežiadali, boli spokojní.

Keďže idylu ich života nič nepríjemné nenarúšalo, dá sa predpokladať, že žili v akomsi polospánku – polosne, že ich vedomie nebolo celkom prebudené, pretože ľudské vedomie zrejme vytvorila starosť, problém – rozum. Dodnes v radosť, v blaženom stave o sebe nevieme a zobudzame sa k sebauvedomeniu a k filozofii len v trápení, v nešťastí. Pochybujem, že filozofiu zrodil len údiv. Nezrodil ani náboženstvo. Timor fecit deos! A filozofia vznikla z neho.

Potom však prišlo to, čo muselo prísť. Rozum, ktorý v prvých ľuďoch driemal, sa prebudil, rozjaril, rozjatriť a rozvrátil ich psychiku i celý ich život a sprostredkoval im nielen poznanie a sebaopoznanie, nielen vedomie, ale aj konanie zla. Keď had zvädzal Evu, aby jedla zo zakázaného stromu „vedenia dobrého a zlého“ (1M. 2, 17), Eva videla, „že je to prežiadúcný strom, aby urobil človeka rozumným“ (1M. 3, 6). Boh im predtým zakázal jesť ovocie z tohto stromu preto, lebo vedel, čo raz spôsobí rozum v človeku. Eva však neposlúchla. Jedla a ponúkla aj Adamovi. A hneď sa obidvaja stali plnohodnotnými ľuďmi – aj duševne a duchovne. Zbadali, že sú nahí, začali sa hanbiť a prikryli sa. Bohu, ktorý ich hľadal, sa skryli, dostali strach a potom sa síce pravdivo, ale nehrdinsky vyhovárali jeden na druhého. Skrsla medzi nimi nevôľa.

Zlo vošlo do človeka s jeho dušou a duchom, s rozumom. Ako jedinému tvorovi mu ich vdýchol do nozdier sám boh. Ostatné tvory vznikli zo zeme, ich dušou bola ich krv a zlo nikdy nepoznali. Zvieratá sú takto mimo dobra a zla. Spôsobujú si síce navzájom veľa zlého, ale nie vedome a úmyselne. „Nemajú rozum“ a slobodnú vôľu, nemôžu teda voľiť a sú také, aké musia byť. Zlo a dobro sú vyhradené len človeku, hrdému na svoju slobodu a slobodnú, rozumovú vôľu, a vynárajú sa ako tiene a svetlá celého jeho konania.

Biblia veľmi dobre vie, že zlo v človeku pochádza primárne z jeho rozumu, ktorý spätne pôsobí na všetky zložky duše, na inštinkty, vášne, vôľu a umožňuje mu hrešiť. V odsudzovaní rozumu sú biblickí autori takmer zajedno. Spinoza, prvý systematický a otvorený kritik Starého zákona, našiel len jediného starozákonného autora, Šalamúna, ktorý si rozum vážil a ktorý ho dokonca pokladal za „prameň života“. Ale ani novozákonní autori neboli k rozumu zhovievavejší. Stačí uviesť apoštola Pavla. Prirodzene, všetci vedia, že človek nie je bez rozumu človekom, hovoria o múdrosti, rozumnosti, vzdelávaní, ale zakladajú ich na viere čiže na rozume, ktorý nad svoju autoritu kladie autoritu boha, hoci často iracionálneho, kým samostatný, svetský a nezriedka vzdorovitý rozum, svetskú, neautoritatívnu múdrosť zavrhuje.

Určitý vzdor náboženstva voči rozumu nie je teda daný len tým, že náboženstvo buduje na predrozumovej fantázii a že k rozumu ešte nedospelo, ako to vykladal Hegel, ani tým, že rozum sa často obracia proti náboženstvu a vyvracia ho, ale aj tým, že náboženstvo tuší, kde je hlavná príčina ľudskej bytostnej biedy, ktorú sa usiluje odstrániť vierou. Iba veda a ešte viac filozofia – no nie každá – sa snaží odstrániť ju samým rozumom.

Človek bol teda vyhnaný z raja preto, lebo sa v ňom prebudil rozum, lebo sa prejavila jeho človečnosť, ku ktorej patrí aj zlo. Ako plnohodnotný človek skutočne nemal v raji čo hľadať. Jeho prvým zlom bola vzbura proti bohu, ale ani druhé nebolo o nič lepšie, lebo sa ním stala Kainova bratovražda: dve zlá, ktoré boh najviac trestal a proti ktorým bolo namierené aj Desatoro, dané neskôr Židom. Potom sa objavilo smilstvo a ďalšie neresti. „A Hospodín videl, že sa množí zlosť človeka na zemi a že všetko, čokoľvek vytvorila myšlienky jeho srdca, je len zlé po všetky dni“ (1M. 6, 5).

Rozumový človek sa totiž na rozdiel od zvierat'a a polozvierat'a, ktorým bol v rajskom čiže prírodnom stave, stal nespútaným, duch, rozum zničil v ňom zákon, mieru, disciplínu, systém, ktoré mal od prírody. Uvoľnili, z brehov sa vyliali jeho inštinkty, padli vrodené zábrany tlmiace jeho agresivitu voči druhému človeku, zrodili sa vášne, sklony, záujmy, jeho život sa rozprúdil tisícorakými potokmi, človek začal kráčať tisícorakými cestami a necestami. Otvoril sa svetu a svet jemu, čo malo aj veľké nevýhody. Stratil istotu, jedinu cestu, ktorou predtým zvažoval inštinktívne a spoľahlivo, na čo sa ešte matne rozpomätával v mýte o vyhnaní z raja a čo ešte stále videl u zvierat.

Rozum rieši problémy – kde je rozum, tam je problém, neistota, strata miery, tápanie, nezriedka aj praktické utrpenie s tým spojené. Problémom môže byť človeku všetko, a tak je všetko neisté; aj vo vede a filozofii, kde je skepsa doma a kde

rozum spytuje seba samého. Je však nielen deštruktívny, ale aj konštruktívny, mnohosečná zbraň, krivá, ale jediná palica, ktorú človek má. Ale to je teraz vedľajšie. Boh, svet a sám človek v ňom sú pre rozum veľkými otáznikmi. Rozum už od Sokrata a Archimeda hľadá pevný, istý bod v človeku i na nebi, no dodnes ho nenašiel a azda ani nenájde, lebo rozum nemôže nájsť istotu, bezrozumovosť – tak, ako nemôže svetlo nájsť a uchopiť tmu.

Ďalej, kde je rozum, tam je nevedenie a zároveň aj potreba vedieť. Človek síce získal rozum, ale nedostatočný. Keby ho bol dostal taký dokonalý, aký má podľa neho boh, problém človeka by dnes azda neexistoval. No ľudský rozum má množstvo nedostatkov. Nepozná minulosť, nepozná ani celú prítomnosť a čo je ďaleko najhoršie, nepozná ani najbližšiu, nie to ešte vzdialenú budúcnosť, na ktorú je človek celým uspošobením odkázaný. Človek teda nevie, na ktorú z oných tisícov ciest má vstúpiť, aby spoľahlivo došiel, veľmi často vstupuje zle, tápe, padá a krváca, hoci aj vstáva a nachádza. Či dobre, to sa spoľahlivejšie dozvie až neskôr. Z náboženského hľadiska znamená táto mnohoceťnosť aj mnohosceťnosť, aj hriešnosť, lebo správna cesta je len jedna, tá niekdajšia, stratená. Ostatné sú cesty nepravosti a zla v tisícokrakých podobách, zla vedomého i nevedomého.

Z tohto všetkého sa rodí strach, starosť, trápenie, žiaľ, osobitná a osobná Golgota každého jednotlivca, tak sa človek stáva otvorenou, nedohotovenou, rizikovou, strokotateľnou a strokotávajúcou bytosťou, nábožensky povedané, stáva sa trstinou vo vetre, márnosťou, tŕňom, moľovinou (Žalm 39), svet sa mu stáva slzavým údolím. „Lebo bieda nepochádza z prachu, ani nepučí trápenie zo zeme. Ale človek sa rodí na trápenie, ako čo iskry vyletujú hore“ (Job 5, 6-7). Jeho život je „márnosť“ a zhon po vetre“ (Kaz. 4, 16). Tak vzniká tvrdý údel človeka, vyhnanca z raja, bezdomovca túľajúceho sa a hľadájúceho sa medzi nebom a peklom, večného štvanca, trvalo nespokojného so sebou i so svetom a vytrvalo túžiaceho po záchyť, spočinutí – po stratenom raji, stratenej správnej ceste. Hľadá ju ako cestu spásy, a to v náboženstve i mimo neho, už pred židovstvom a kresťanstvom, pred Grékmi a po nich, vo vede, vo filozofii, v sociálnych náukách, v politike, no sotva ju niekedy nájde, už aj preto nie, lebo človek sa už nemôže stať predčlovekom. A kým je človekom, jeho úsilie je síce krásne potrebné, ale márne.

V židovstve a najmä v kresťanstve si situáciu uľahčuje tým, že celú svoju špecifickosť vykladá bohom, ktorého si vytvoril na svoj obraz, no ktorý, ako verí, stvoril svet i jeho. Boha urobil vševéduším, všemohúším, najlepším atď., nielen aby tým kompenzoval svoje vlastné nedostatky, ale aby mal v ňom hľadaný pevný bod, stratenú mieru, hrad prepevný – bytosť, ktorá vie, čo sa stalo a ako sa to dá napraviť, ktorá jediná pozná správnu cestu, budúcnosť, vie, môže a chce človeka znovu na ňu priviesť a tak ho spasíť, zbaviť pozemského kríža, vrátiť do strateného raja. Pravda, nie bez pričinenia človeka, lebo človek má slobodnú vôľu a musí vynaložiť veľkú námahu ako trest za niekdajšiu neposlušnosť. Má pocit viny, je zaťažený dedičným hriechom, zlým svedomím, ktorého sa chce zbaviť. A výkupné je veľké. Musí sa znovu sputnať, vrátiť k zákonu, miere, musí sa vzdať takmer všetkého človečenského, čo získal prvým hriechom. To je tá pravá, jediná cesta, veľmi náročná, ktorou sa

musí vydať v tomto svete, popierajúc jeho i seba – ďalšia Golgota, ktorá sa mu ukladá, ale na konci ktorej je raj, tentokrát už len nebeský. Lebo veriaci vie, že na zemi, v ľudskom habite už raj nedosiahne. Myslí si totiž, že zdrojom jeho zla je telo, hmota.

Boh je veriacemu prírodou na ľudskej úrovni, jeho prostredníctvom si ukladá v podobe prikázaní stratený zákon, on je jeho útočiskom, zátiším, blaženosťou, kompenzáciou hrôz ľudského bytia, najťažšieho, aké vôbec existuje, lebo najviac duchovne prebudeného. A je kompenzáciou hrôz bytia vôbec, jeho absurdity, do ktorej vďaka rozumu človek nahliadol a zdesil sa, ako pri pohľade do hlbkej studne, na pokraji ktorej sa zrazu ocitol. Boh je kontrastom tohto bytia, jeho protikladom, inobytím, zmysluplnosťou a významovosťou. Lebo život, zvlášť ľudský, má síce aj svoje krásy a pôvaby, pre ktoré ho človek aj miluje, no sú samozrejme a uvedomuje si ich len v bolesti a hrôze. A tie si neželá, nechce pre dobro síce potrebnú, no obťažnú dialektiku so zlom, negatívom ako pripravovateľom pozitívna, a túži po vyslobodení z nej. V návale zúfalstva sa dokonca obracia proti bohu ako pôvodcovi zla, správcom sveta. Tak sa vzbúril proti nemu Jób: „Načo to dáva Bôh človekovi, ktorého cesta je skrytá, a ktorého Bôh ohradil plotom z tŕnia?“ (Job 3, 23). „Zhrešil som; čo ti mám urobiť, ó ty, ktorý strečíš ľudí? Prečo si si ma postavil za cieľ, aby som bol sám sebe bremenom?“ (Job 7, 21). „Lebo strely Všemohúceho väzba vo mne, ktorých jed pije môj duch; hrôzy Božie postavili sa do šiku proti mne“ (Job 6, 4). A búri sa nielen Jób, občas aj Jeremiáš, autori Žalmov a iní.

Tieto rúhavé slová niekedy vyklúzu z úst mnohého veriaceho, ktorý zazrel na chvíľu pravdu, no rýchlo ich zapudí a preladí svoju myseľ. Bez boha by to bolo ešte absurdnejšie, a preto priviera oči a znovu ho stavia na čelo hierarchie svojich hodnôt, sľubuje si od neho bezbolestný, blažený, hoci stále ľudský život. Veď aj zviera má svoje zlo a ak si ho neuvedomuje, tak ho cíti. Strateným a vytúženým rajom nie je preto život skutočného zvieraťa, ani niekdajšieho ľudského predka, ale práve len onen fantazijný, rajský život polozvieraťa-poločloveka. Aj zvieraťá v ňom boli len dobré, mýtické, také, aké by ich človek chcel mať. V nebeskom raji sa stratí zlo, teda aj bolesť, nebudú starosti, čas sa znovu zastaví, napoly sa uspí vedomie a s ním aj rozum. Len napoly, aby dobré ľudské duše mohli medzi sebou obcovať a oslavovať Hospodina. Podľa mnohých kresťanských autorov telá v raji nebudú. Ako keby zlo pochádzalo z tela! Celá Ježišova náuka je však proti tomu.

Náboženstvo teda určuje túto cestu do strateného raja pomocou boha; nielen kresťanské, ale azda každé svetové náboženstvo. Čínske tao znamená cestu bytia, ktorou sa má vydať aj človek, a rovnako znamená cestu aj indické brahma. Buddhismus – hoci ho nepokladám za náboženstvo – hovorí dokonca o osemdielnej ceste, ktorou sa človek má zbaviť utrpenia, zla a dosiahnuť tak nirvánu čiže ešte dôslednejšiu bezrozumovosť, bezcitovosť a vôbec bezčlovečnosť, než je židovsko-kresťanský rajský stav. Túto cestu má človek prekonať predovšetkým svojím spútaným správaním čiže svojou mravnosťou, ktorá stojí takto v každom náboženstve na prvom mieste. Poznanie je až sekundárne. Môže byť minimálne, len ak veriaci poslúcha prikázania.

Aj v biblii je cesta jedným z najčastejších termínov. Veď kvôli správnej ceste bola písaná, preto ju diktoval boh vyvoleným ľuďom, preto je knihou kníh, svetlom v tme, ukazovateľom na krížnych cestách! „Takto hovorí Hospodin: Postojte na cestách a vidzte a pýtajte sa po chodníkoch veku, ktorá je tá dobrá cesta, a idte po nej a tak nájdite pokoj svojej duši! Ale oni povedali: Nepojdeme“ (Jer. 6, 16). Nekráčali ňou prví potomkovia Adama a Evy, lebo „každé telo bolo pružilo svoju cestu na zemi“ (Ml. 6, 12) a nekráčali ňou vždy ani Židia, vyvolený národ boží, hoci im ju boh predznačil v Desatore a v množstve predpisov, nariadení, ustanovení týkajúcich sa spoločenského, hospodárskeho, náboženského a iného života. Mnohé z nich boli na tie časy veľmi humánne a znamenali prelom v starovekom mravnom myslení.

Pritom však Hospodin bol voči Židom ešte veľmi blahosklonný a mal veľké porozumenie pre ich pozemské potreby, občas aj chciechy. Voviedol ich do zasľúbenej zeme oplývajúcej mliekom a medom, pričom ich za veľmi dramatických okolností vyviedol z Egypta. Staral sa o ich vlastníctvo, a to v deviatom a desiatom prikázaní, o ich oddych po práci zasa v treťom. Nezakazoval im bohatstvo, sám im sľuboval zlato a striebro, prírodné bohatstvá, krásne domy, dlhý a pekný pozemský život. Židia síce verili v nesmrteľnosť svojich duší, ale nič si od nej nesľubovali. Chceli sa mať dobre zaživa a Hospodin ich v tom veľmi neobmedzoval. Túžba po návrate človeka do strateného raja u nich ešte nedozrela.

Hospodin ani nijako osobitne nekrotil ich agresivitu, prikázal im vyhubiť po príchode do zasľúbenej zeme viaceré národy, urobil ich svojím vyvoleným ľuďom „zvláštneho vlastníctva“ a nariadil im zásadu „oko za oko, zub za zub, ruku za ruku, nohu za nohu“ (2M. 21, 24).

Toto všetko však nepotlačilo ich sklon k hriešnosti. Keď bdelosť božia povolila, prejavili svoju nespútanosť, reptali, schádzali z pravej cesty, zbavovali sa miery, disciplíny, sebazapierania, ktoré im ukladali božie nariadenia. Výstrahy, tresty a pomsty božie nepomáhali, prorokov neposlúchali. A tak došlo ku zvratu. Boh, ktorý už krátko po vyhnaní prvých ľudí z raja „ľutoval, že učinil človeka na zemi a mal bolesť vo svojom srdci“ (1M. 6, 6), sa znovu a teraz s konečnou platnosťou rozhodol, že s ľudstvom skončuje. Nie potopou, ktorou kedysi vyhubil aj ostatné nevinné tvorstvo, nie Sodomou a Gomorou, teda ohňom a sírou, ale vznešenejšie: posledným súdom, ohlasovaným už v Starom zákone, ktorý bude zároveň koncom sveta. Všetci budú súdení, nielen Židia, lebo všetci sa zase stali zlými. Boh sa však ani teraz úplne nezavrdil a chcel dať ľudstvu ešte poslednú možnosť. Niektorí ešte mohli byť spasení, vykúpení, dostať sa aspoň po smrti do raja, podľa toho, či prijmú novú cestu, nové prikázania, nové, oveľa prísnejšie obmedzenia, než platili doteraz.

Mal im ich dať sám boh, tentokrát však nie ako oblačný či ohnivý stĺp, nie ako horiaci krík, ako víchrica či ako neviditeľný duch, ale ako človek z mäsa a krvi, aby žiadni neveriaci Tomášovia už nemohli pochybovať: ako mladý pozemšťan, bývalý tesár, teraz spasiteľ a vykupiteľ hlásajúci nové, ale posledné evanjelium. Áno, sám Hospodin zostupuje, hoci len ako svoja druhá osoba, ako svoj syn Ježiš na zem a mieša sa medzi ľuďmi, hovorí s nimi, presviedča ich, dáva sa urážať a napádať

a aby mu uverili, že je skutočne bohom, robí ustavične zázraky, hoci sa mu to protiví. Nie je to Židmi očakávaný Mesiáš, neplní ich očakávania a odvracajú sa od neho. No nielen oni.

Ježiš sa prestáva starať o telo, o hmotné statky, o správne obrady, o nepriateľov židovského národa a o jeho vyvolenosť, nestráni len Židom, ba im najmenej, ale prichádza ku všetkým a sústreďuje sa na to podstatné v človeku, lebo už vie, kde je zdroj jeho skazy i nápravy. Vie, že chorý je jeho duch a že nákazu treba kynožiť v jej ohnisku. Novou, prísnejšou mravnosťou chce vyliečiť ducha, ktorý v človeku prebýva, ktorý je čiastočne skrytý, čiastočne zjavný, pričom prvý môže byť falošný, pokrytecký. Neúprimnosť je jedna z črt zvrátenej ľudskosti, ktorej v predhriešnom stave nebolo. Preto Ježiša nezaujíma, čo ide do úst, ale z úst, nie to, ako sa človek navonok správa, ale ako zmýšľa, nie to, či svätí sobotu a dodržiava náboženské predpisy, ale či aj vtedy skutočne slúži bohu a človeku. Ježiš liečil posadnutých, vyhánal zlých duchov z tela, no jeho poslanie bolo vyššie a vznešenejšie: vyliečiť ľudského ducha vôbec, zbaviť ho zla, navrátiť ho do pôvodného, blaženého stavu a splniť tak odvekú túžbu človeka.

Doba teda zväznela, čas dozrel. A cena za možnosť spásy bola vysoká: vzdáš sa takmer všetkého, čo v tebe skrslo a rozbujnelo po prvom páde, všetkého zlého, ľudského a vrátiš sa do stavu nevinnosti, neuvolnenosti, spútanosti, miery, poriadku, systému, jednocestnosti a jednosmernosti! Ak to dokážeš, čaká ťa večný blažený život, ak nie, budeš plakať a škrípať zubami!

Kríza človeka pramení z jeho ducha. „Vietor kam chce, tam veje, a čuješ jeho zvuk, ale nevieš, odkiaľ prichádza a kam ide; tak je to s každým, kto sa narodil z Ducha“, hovorí Ježiš (Ján 3, 8). Duch je teda vrtkavý, nevyspytateľný vietor (je rozorvaný, zneistený, nevediaci). Človek je zviklaný, blúdny, nepozná cestu. Ježiš ju pozná a veľa o nej hovorí. Pozná ju len on jediný, a preto je viac, je ďalej, vyššie než ostatní, je bohom, lebo takáto vlastnosť je hodná už len boha. No prišiel, aby im ju ukázal. „I jestli ja svedčím sám o sebe, je moje svedectvo pravdivé, lebo viem odkiaľ som prišiel a kam idem. Ale vy neviete, odkiaľ prichádzam alebo kam idem“ (Ján 8, 14).

Konečne je tu teda niekto, kto pozná správnu cestu z labyrintu, ba pozná aj budúcnosť. Budúcnosť! Odvtedy, čo sa človek stal človekom, ukazujú mu ju rôzni hádači, veštcí, chiromanti, haruspikovia, astrológovia, vykladači snov, šamani, pranosťiky, prognostici, futurológovia, čo svedčí o tejto jeho azda najväčšej túžbe. Výsledok je však úbohý, takmer nulový. Ale Ježiš je boh a tu padá každá pochybnosť. Tak sa stáva majstrom, pastierom, vodcom, ako sa sám nazýva, a veriaci sú jeho stádom, ktoré vodí po spoľahlivej ceste, zavracia ho do košiara a chráni pred vlkom. Nečudo, že budí úctu i nedôveru, vďaku i strach, lásku i nenávisť. Celá ľudská ne-spútanosť sa proti nemu búri, lebo ju nemilosrdne obnažuje a bičuje.

Budí ich aj z inej príčiny. Ukazuje síce cestu, ale tá je nesmierne namáhavá a len niektorí sú schopní na ňu vstúpiť a zotrvať na nej. Ostatní nechcú alebo nemôžu a povstávajú proti nemu. Lebo mnoho je povolaných, ale málo vyvolených! Ježiš je totiž dverami, bránou oviec a kto vojde cez neho, bude zachránený. Brána je však

úzka. „Vojdite tesnou bránou; lebo je priestranná brána a široká cesta, ktorá vedie do zahynutia, a mnoho je tých, čo na ňu vchádzajú; lebo je tesná brána a úzka cesta, ktorá vedie do života, a málo je tých, ktorí ju nachádzajú“ (Mat. 7, 13-14).

Ježiš však nie je len správnou cestou, ale predstavuje aj všetky ideály a najvyššie hodnoty, čo sa k nej poja. „Ja som cesta i pravda i život; nikto nepríde k Otcovi, len skrze mňa“ (Ján 14, 6). Je však aj svetlom sveta, svetlom života, chlebom života, večným životom, slobodou, vzkriesením, odpočinutím duší. To všetko totiž človek stratil, keď zhrešil, keď získal rozum a dal sa aj na zlé cesty.

Ježiš žiada oklieštenie takmer všetkého z ľudského ducha, z citov, vášní, rozumu, čo môže človeka nabádať ku zlu. Žiada čo najväčší návrat do predhriešneho stavu, k pôvodnej chudobe tela i ducha, k prostote a nevinnosti, žiada znovuzrodenie a preporodenie sa. Potom sa obnoví duchovný raj, príde kráľovstvo nebeské, ktoré sa priblížilo príchodom Jána Krstiteľa a uskutočnilo príchodom samého Ježiša. Naplní sa však až pri poslednom súde. Veriaci v ňom znovu získa stratenú nesmrteľnosť, večný život, lebo bude očistený od hriechu, ktorý zavinil jeho smrteľnosť, znovu nájde pokoj, bezstarostnosť, blaženosť, obnoví družné obcovanie s inými ľuďmi a s bohom-otcom, znovu bude v jeho blízkosti a nebude sa musieť pred ním skrývať. „A Bôh zotrie každú slzu z ich očí, a smrti už viac nebude ani žalosti ani kriku, ani bolesti viacej nebude, lebo prvé veci pominuli“ (Zj. sv. Jána 21, 4). Aspoň po smrti v nebi dosiahne veriaci to, čo mal človek kedysi zažívať v raji.

Je len samozrejmé, že človek musí zanechať „cudzoložstvá, smilstvá, vraždy, krádeže, lakomstvá, nešľachetnosti, lešť, nestudatosť, zlé oko, rúhania, pýchu, bláznovstvo“ (Mr. 7, 22). To sú napokon hriechy, ktoré priam kričia, a tie trestá aj svetský zákon. Preto Ježiš zachádza oveľa ďalej. Žiada chudobu, prostotu ducha a velebí ich ako blahoslavené, lebo zneužívanie rozumu je scestné. Nevelebí vedomosti zbytočné pre spásu, nežiada ich a sám si na nich nezakladá. Nie je vzdelanec, zdá sa, že okrem Starého zákona nič nepozná, no je múdry od prírody, vidí nedostatky tohto zákona a reviduje ho, hoci tvrdí, že ho len naplňa.

Berie človeku profánný rozum, no dáva mu vieru. Viera je vzdor fantázie, túžby voči rozumu – hoci aj v nej je rozum! –, je to výsmech tisícorakých nedostatkov a malicherností rozumu, je to pomsta na rozume za to, čo človeku spôsobil, snaha obísť ho, iracionálnym aktom povzniesť sa s ľahkosťou ponadeň a získať istotu o všetkom, čo on spochybnil, znepoznateľnil. Je to návrat k bezproblémovosti o určitej minulosti, prítomnosti a najmä budúcnosti, nepochybovanie o jedinstve a správnosti cesty, ktorou veriaci ide a dôjde, ľudská náhradka božskej vševědčnosti, oddych, vyrovnanosť, blaženosť, zatišie – všetko to, čo zápasiaci človek tak veľmi potrebuje, no čo mu rozum dopriava len sporo, chvíľkovo a nedostatočne, prípadne vôbec nie. Viera robí divy, zázraky, uzdravuje, kriese mŕtvych, vykoreňuje morušu a presádza ju do mora (Luk. 17, 6), prenáša hory z miesta na miesto. Veriacemu nie je nič nemožné, je malým bohom. Keby všetci boli mali takú vieru, Ježišov príchod by bol býval azda zbytočný; rozum by ich určite nebol zviklal. Prišiel však k ľuďom malej viery, teda skazeným rozumom.

Ježiš, Baránok boží, ďalej žiada tichosť a pokoru srdca, neagresívnosť, neodporovanie zlému, znášanie utrpenia, odpúšťanie, lásku k blížnemu. Nie ako za oko,

zub za zub, „ale tomu, kto ťa uderí po tvojom pravom líci, nastav i to druhé“ (Mat. 5, 39). Táto požiadavka je azda zo všetkých najnáročnejšia, ale aj najzávažnejšia, lebo medziľudská agresivita, ktorá je krvavá a robí človeka od pradávna vnútrodrohovým zabijákom, schopným vyhubiť celé ľudstvo, ba aj všetko živé, je najväčším a najnebezpečnejším ľudským zlom. Existuje aj u zvierat, ale majú – dravce – proti nej aj zábrany a vnútrodrohovo sa nezabíjajú. Nespútaný človek ich nemá, navyše má rozum, vášne, ktoré môžu agresivitu voči jeho druhovi vybičovať do šialenstva. Ježiš vedel, že prikaz oko za oko čiže zlo za zlo nerieši medziľudské konflikty, a preto žiadal pokoru a láskavosť voči útočníkovi, ktoré ho raz musia zlomiť, takže skloní zbraň. Ten, kto sa až takto premôže, dosiahne zase rajský stav, v ktorom niet agresivity. Kainovo znamenie z čela človeka sa musí stratiť, a tak sa v duchovnom raji obnoví niekdajší mier.

Bohatstvo človeka korumpuje. Preto Ježiš rešpektuje len niekoko prikázani z Desatora. Deviate a desiate, chrániace majetok blížneho proti „požiadaniu“, nespomína a prikazuje chudobu (nespomína ani tretie, o svätení sviatočného dňa, ktoré v tradičnom zmysle tiež nedodržiaval). Veď poradil bohatému mládenkovi, keď mu vyrátal všetky prikázania okrem spomínaných: „Predaj všetko čo máš a rozďaj chudobným a budeš mať poklad v nebi a pod', nasleduj ma!“ (Luk. 18, 22). Keď sa mládenec zarmútil, Ježiš konštatoval: „Ako ťažko vojdú do kráľovstva božieho tí, ktorí majú majetky! Lebo ľahšie je veľblúdom prejsť cez ihelnú dierku ako boháčovi vojsť do kráľovstva božieho“ (Luk. 18, 24-25).

Vystupoval proti úžerníkom, pijanom, zaháľáčom, neverníkom, vicrolomným, bol za chudobných, ponížených, trpiacich, postiacich sa, za všetkých, ktorí jednak stráďajú pre prvých, jednak sa svojimi vlastnosťami približujú k rajským ľuďom. Sám chcel byť taký. Bol chudobný ako kostolná myš, žil z ruky do úst, mal biedne rúcho, ktoré ani nestálo rímskym vojakom zato, aby sa oň delili, a nemal ani strechu nad hlavou. „Líšky majú svoje skrýše a nebeskí vtáci svoje hniezda, ale Syn človeka nemá kde by hlavu sklonil“ (Mat. 8, 20). Nestaral sa o jedlo, nápoj, odev, robil dobre bez odmeny a bol bez falošnosti. A túto bezstarostnosť doporučoval aj druhým. „Povážte vrany, že nesejú, ani nežnú, ktoré nemajú komory, ani stodoly a Bôh ich živí... Povážte ľalie, jako rastú: nepracujú ani nepradú, a hovorím vám, že ani Šalamún v celej svojej sláve nebol tak odiaty jako jedna z nich“ (Luk. 12, 24-27). Hľadajte predovšetkým kráľovstvo nebeské a ostatné vám bude pridané.

Neboli však takíto prví rajskí ľudia? Neboli chudobní, a to aj duchom, navzájom si rovní, nechodili nahí, neživili sa len tým, čo im dala príroda, nebývali pod holým nebom, nemohli sa azda nestarať o zajtrajší deň, keď sa on staral o nich?

A napokon: buďte ako deti! Nielen, že sú bezstarostné, ale sú aj nevinné, nezaťažené hriechom (o dedičnom hriechu Ježiš nehovorí). Sú ako polozvieratá, ako Adam a Eva pred pádom, lebo ich duch, vášne, rozum sa ešte nestačili rozvinúť a zviest' ich k hriechu. Ich zlá človečenskosť ešte spí, zlo, ktorého sa dopúšťajú, sa ešte netrestá, lebo nie je úmyselné. Kto nebude ako dieťa, nevojde do kráľovstva nebeského, do ktorého títo maličkí prídu ešte ako deti. Sám Ježiš sa stotožňuje s dieťaťom, lebo kto vraj prijíma dieťa v jeho mene – čiže tak, ako ho on vidí –, prijíma jeho.

Ježiš zomrel na kríži, ktorý chcel pomáhať niest' druhým. Bol to trest nielen zo strany Židov alebo pohanských Rimanov, ale zo strany človeka za to, že mu zdvihol latku sebaobmedzovania príliš vysoko, že príliš hlboko zasiahol do jeho rozbujnenej, nenávidenej, ale aj milovanej človečenskosti, že ju až na kosť obnažil a poukázal na priepastný rozdiel medzi tým, aký človek je, a aký by mal byť. Človek sa v Ježišovej osobe zľakol seba samého, sám sa potrestal za nároky, ktoré ním na seba kladol. Nebolo predsa v Ježišových očiach nevinného nezasiahnutého, nezašliapnutého, nik mu neunikol. Stúpil do svedomia, videl len to zlé, hriechne, zrážajúce, nemal zmysel pre to farebné, vzletné, opojné, sladko hriechne, čo poskytovala práve len človečen-skosť. Bol príliš vážny, hrozivý, tragický. Príliš naliehal na to, aby človek takmer prestal byť človekom a vrátil sa až ku svojej niekdajšej pololuďskej podobe, zobudil v ňom takmer pocit viny za to, že je vôbec človekom. Veď zlo objavené v človeku a nebezpečenstvo z toho plynúce pre neho a pre svet boli také veľké, že ak by sa v krátkej budúcnosti niečo proti tomu nestalo, hrozil by zánik celého sveta. Celý kozmos bol na tom zainteresovaný. *Jánova Apokalypsa* nie je práve najpríjemnejšou víziou toho, čo sa stane, ak človek neposlúchne.

Bremeno uložené Ježišom bolo také veľké, že ho občas sám neuniesol a zlyhával. Vzal na seba ľudskú podobu, a tak sa sám odsúdil k človečenskosti, ktorú prišiel súdiť. Ak sa mu dарило vyháňať jednotlivých zlých duchov, všeobecne zlého ľudského ducha nevyhnal. Zomrel, sám bol odsúdený, no zločin je odhalený a už sa nedá zažehnať. Obvinenie je tu, pracuje, hľadá a znepokojuje.

Ježiš nebol dôsledný a nemohol dosiahnuť svoj cieľ. Neuvedomil si, že ak zlo pochádza z ducha, nemožno sa ho zbaviť tým, že zlá polovica ducha sa odstráni a dobrá ponechá, rovnako ako nemožno oddeliť len jeden pól z magnetu. Zlo, ale aj dobro je len tam, kde je duch, a možno ich odstrániť len odstránením ducha a len odstránením dobra i zla súčasne. Čím viac ducha v živom pribúda, tým je zlo väčšie a najväčšie je v človeku. Telo sa podieľa na narastaní ducha a zla len komplikovanejšou nervovou sústavou. Ale skutočne zlo končí človekom? Náboženstvo vo svojej naivite postavilo nad človeka absolútneho, čistého ducha, ducha bez tela, mysliac si, že tak ho urobilo absolútne dobrým. No sám tento duch, povedzme starozákonný boh, ho vyviedol z tohto omylu, lebo sa dopúšťal aj takmer absolútneho zla, ktorého bolo ľudské zlo len slabým tieňom. Samo náboženstvo teda poukázalo na to, odkiaľ zlo pochádza, i na to, že nezávisí od tela, hmoty. Absolútny duch znamená síce absolútne dobro, ale aj absolútne zlo. Len boh mohol stvoriť satana, rajského hada, jediná zľú bytosť v raji, svoj protiklad; a stvoril ho zo seba, čiže mal k nemu dispozíciu. Koľko dobra, toľko zla, pričom jedno sa zvracia v druhé a nemožno ich od seba oddeliť – ako olej od vody. Prečo je teda na svete aj toľko zla, keď je boh? Nuž preto, lebo je boh.

Nehovorím nič nové. Poukázal na to medziiným aj Hegel, hoci inak a nie tak otvorene. Boh, svetový rozum ako jediná podstata bytia je podľa Hegela aj jediným pôvodcom zla, ľudského i svetového, ktorým a cez ktoré sa však vyvíja k dobru – ku konečnému dobru, keď boh bude celkom sebauvedomený a zlo a tak aj dialektika odumrú. Aj Hegel tak napriek svojim tézám podľaol predsudku, že môže byť

absolútne dobrý duch bez zla. A aj on potreboval pre zlo hmotu, hoci bola len inobytím ducha. Zbytočne – starozákonný boh bol čistý duch! Napokon, ak človeka stvoril podľa svojho obrazu, dal mu aj svoje zlo.

Myslím si, že kým bude na svete ľudský či božský duch, bude tu aj jeho zlo; prirodzene, aj úmerné dobro. Pocit viny z prvého pádu, dokonca akýsi dedičný hriech, sú u človeka celkom neopodstatnené. Do plnohodnotnej človečenskosti ho vohnala príroda, vývoj, a čo sa stalo, muselo sa stať. Od pradávna ho však omína, mrzí a stiesňuje jeho špecifickosť, jeho ťažký údel, neschopnosť vysvetliť si ich, nespokojnosť so samým sebou aj so svojím zlom, najmä spoločenským. Preto sa snaží nejako sa sputnať, zdisciplinovať, čosi zo seba odstrániť, čosi dosadiť, pretvoriť sa. To, akou cestou sa pritom uberá, mi vnuká myšlienku, že nevedome túži po svojom predčlovečenskom stave, podľa jeho predstáv ľahšom, než je terajší. Sputnáva sa mravnosťou, ktorá mu umožňuje vôbec žiť a prežiť ako spoločenskému tvorovi. Zlo sa síce nedá z ducha odstrániť, no dá sa modifikovať, mierniť a aj to je účinné. Mravnosť teda vôbec nie je zbytočná, čo znamená, že nie je zbytočné ani kresťanské úsilie, hoci sa deje v mene veľkej ilúzie. Praktický rozum mal však vždy primát pred teoretickým a praktický efekt kresťanstva, ak by sa žilo podľa neho, by bol veľký. V časoch všestrannej ľudskej nespútanosti a agresivity, v akých žijeme, hlas kresťanstva vôbec nie je zbytočný. Je možné, že Ježiš naozaj ešte raz príde na Zem – v podobe skromnosti, zdržanlivosti, miernosti, ktoré bude ľudstvo zakrátko potrebovať.

NAŠI AUTORI

JÁN LETZ, Katedra humanistiky MFF UK, Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, SR; FRANTIŠEK NOVOSÁD, Filozofický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, SR; ZUZANA PALOVIČOVÁ, Filozofický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, SR; TEODOR MÜNZ, Filozofický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, SR; IMRICH STARÍČEK, Topoľová 9, 811 04 Bratislava, SR; MICHAEL BENEDIKT, Universitätsstraße 7/II, A-1010 Wien, Österreich; MARIANNA ORAVCOVÁ, Filozofický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, SR; FRANTIŠEK MIHINA, Katedra filozofie FF U P. J. Šafárika v Košiciach, ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov, SR; RUDOLF DUPKALA, Katedra filozofie FF U P. J. Šafárika v Košiciach, ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov, SR; MÁRIA SCHWINGEROVÁ, Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, SR.